

УДК 338.439.52 : 664.7

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ ЗБЕРІГАННЯ ЗЕРНА НА ХЛІБОПРИЙМАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В.М.Колесник

Криза в економіці України 90-х років негативно позначилась на розвитку всіх галузей зернопродуктового підкомплексу. Значний диспаритет цін між сільськогосподарською і промисловою продукцією, дефіцит добрив і засобів захисту рослин, палива і відповідної техніки, несприятливі кліматичні умови підчас вирощування і збирання зернових культур, інші чинники призвели до значного зниження врожайності та якості зерна, скорочення його валових зборів по всіх регіонах України в цілому, особливо у південних, які спеціалізуються на виробництві зернових. Так, в 2000 р. в Одеській області валовий збір зерна був менший, ніж в 1997 р. на 52,5 %, а порівняно з 1991 р. – на 48,0 %. І лише в останні два роки спостерігаються помітні зрушення у вирішенні проблеми одержання сталих врожаїв зернових культур.

Звичайно, зазначені фактори і тенденції розвитку зернового господарства вплинули на діяльність елеваторного господарства. Успіх хлібоприймальних підприємств в значній мірі залежить від рівня конкуренції і від спроможності вести конкурентну боротьбу. Саме цій проблемі присвячене наше дослідження.

Питаннями зберігання зерна на хлібозаготівельних підприємствах займалися такі дослідники, як Борщевський П.П., Князев С.І., Лазарева О.В., Кузнецова І.О. та інші [1, 2]. Але в них більше приділяється уваги матеріально-технічному стану елеваторного господарства і недостатньо показано видову, якісну структуру зерна, що надійшло на зберігання, крім того неповно вивчено питання діагностики конкурентного середовища зберігання зерна.

В Одеській області до складу елеваторного господарства входять 28 хлібозаготівельних підприємств, в тому числі 14 хлібоприймальних підприємств (ХПП), 7 елеваторів і 7 комбінатів хлібопродуктів (КХП).

Проектна місткість хлібозаготівельних підприємств Одеської області складає 1743,8 тис.т, але фактично було прийнято на зберігання в 2001 р. 566,2 тис.т, або

32,3 %, а в 2002 р. 467,6 тис., або 26,8 %. Найбільш великими за проектною місткістю є Саратське ХПП (175,5 тис.т, або 10 % від загальної потужності по області), Ротовський (149,3 тис.т, або 8,6 %) та Березівський (133,0 тис.т, або 7,6 %) елеватори. За фактичною питомою вагою на ринку зберігання зернових культур в 2001-2002 роках лідируючі позиції займають Ротовський (9,7 %) та Березівський (9,6 %) елеватори.

Розглянемо видовий та якісний склад зернових культур, прийнятих на зберігання хлібозаготівельними підприємствами Одеської області (табл.1). Як видно з табл. 1, незважаючи на те, що в 2002 р. порівняно з 2001 р. надійшло на зберігання зернових на 17,4 % менше, в тому числі пшениці на 21,6 % та фуражного ячменю на 11,7 %, видовий склад зернових культур розширився: окрім пшениці та фуражного ячменю було прийнято горох та інші зернові.

Таблиця 1

Видовий та якісний склад зернових культур, прийнятих на зберігання хлібозаготівельними підприємствами Одеської області

Культури	2001 рік			2002 рік			2002 р. у % до 2001 р.
	Надійшло, т	Структура, %		Надійшло, т	Структура, %		
		всіх зерно- вих	пше- ниці		всіх зерно- вих	пше- ниці	
Пшениця – всього	421011	74,4	100,0	330167	70,6	100,0	78,4
В т.ч. II кл.	-	-	-	1229	0,3	0,4	-
III кл.	62378	11,0	14,8	72453	15,5	21,9	116,2
IV кл.	15780	2,8	3,7	68650	14,7	20,8	435,0
V кл.	22982	4,1	5,5	15816	3,4	4,8	68,8
VI кл.	185517	32,8	44,1	172019	36,8	52,1	92,7
Ячмінь фуражний	136417	24,1	х	120478	25,8	х	88,3
Горох	-	-	-	3330	0,7	х	-
Інші зернові	-	-	-	13673	2,9	х	-
Всього	566249	100,0	х	467648	100,0	х	82,6

В структурі надходжень найбільша частка припадає на пшеницю – 70,6 % в 2002 році, причому вона помітно зменшилась, в той час коли питома вага фуражного ячменю зросла. Якщо в 2001 році на хлібозаготівельні підприємства надходила пшениця 3 – 6 класів, то в 2002 році ще й 2-го класу, понад 1 тис.т. За аналізований період покращився класовий склад пшениці: надходження 3-го

класу збільшились на 16,2 %, а 4-го – в чотири рази більше, крім того значно зменшились обсяги пшениці 5-го класу.

Як вже було зазначено, в останні два роки існує досить низький відсоток завантаженості потужностей хлібоприймальних підприємств, причому він помітно зменшився з 32,3 % до 26,8 %. Якщо в 2001 році мінімальна завантаженість складала 7,7 % , то в 2002 році – 3,3 %, причому її мінімальний темп приросту був на рівні мінус 74,3 %. Максимальне значення завантаженості потужностей за 2001 – 2002 роки зафіксовані на рівні відповідно 77,2 та 81,8 %. Максимальний темп приросту склав 154,5 %. Виявлені тенденції зміни завантаженості потужностей досліджуваних підприємств впливають на їх ринкову частку – один із основних показників маркетингової діяльності: чим більший темп приросту завантаженості потужностей по зберіганню зернових культур, тим більший темп приросту ринкової частки хлібозаготівельних підприємств, про що свідчать.

Одним із важливих питань дослідження стану ринку послуг хлібоприймальних підприємств є аналіз конкурентної ситуації, методологічною основою якого є ідея ринкової частки. Розмір частки визначає можливість впливу підприємства на ринок і на конкурентів. Чим вище частка, тим ширший доступ до ресурсів, тим вигідніше їх розташування і вищий ступінь свободи в діяльності фірми.

Для аналізу поведінки підприємства на ринку, постановки стратегічних завдань маркетингу, розробки плану маркетингу будують конкурентну карту ринку. Побудову конкурентних карт здійснюють у вигляді матриці, в якій по-вертикалі відкладають темпи приросту ринкової частки T_s , а по-горизонталі – розміщені підприємства залежно від частки, яку вони займають на ринку S (лідер, сильна конкурентна позиція, слабка конкурентна позиція, аутсайдер).

Для визначення меж зазначених груп підприємств встановлюють: максимальне ($S_{max} = 0,097$) та мінімальне значення ($S_{min} = 0,004$) ринкової частки серед підприємств; середньоарифметичну ринкову частку для всіх підприємств, що знаходяться на досліджуваному ринку ($S_m = 0,037$); кількість слабких ($N_1 = 21$) та сильних ($N_2 = 6$) підприємств.

Для кожного з підприємств оцінюється темп приросту ринкової частки ($T_s = -0,174$), визначається максимальне ($T_{max} = 2,0$) та мінімальне ($T_{min} = -0,676$) значення серед досліджуваних підприємств. Також розраховується дисперсія ринкової частки для підприємств слабкої та сильної позиції й їх темпів приросту для уточнення меж між групами.

Результати побудови конкурентної карти для ринку зберігання зерна на хлібоприймальних підприємствах Одеської області наведено в табл.2.

Таблиця 2

Конкурентна карта ринку зберігання зерна на хлібозаготівельних підприємствах
Одеської області за 2002 рік

Класифікація за темпом приросту ринкової частки	Класифікація за ринковою часткою підприємства			
	Лідер	Сильна конкурентна позиція	Слабка конкурентна позиція	Аутсайдер
1. Швидке покращення конкурентної позиції			Мардарівське ХПП Овідіопольське ХПП	
2. Покращення конкурентної позиції	Березівський елеватор Ротовський елеватор	Білгород-Дністровський КХП Заплазьке ХПП Ізмаїльський елеватор Кулевчанський КХП Любашівський елеватор Роздільнянський елеватор Чубівський КХП	Арцизьке ХПП Вигодянське ХПП Жеребківське ХПП Кілійське ХПП Кодимське ХПП Котовське ХПП	
3. Погіршення конкурентної позиції		Березинський КХП Буяликський КХП Весело-Кутський КХП	Балтське ХПП Затишанське ХПП Кремидівське ХПП Куліндоровський КХП Саратське ХПП	Аліягське ХПП
4. Швидке погіршення конкурентної позиції				

Наступним питанням оцінки конкурентного середовища, особливо на ринку хлібоприймальних підприємств є оцінка ступеня монополізації ринку, яка обернено пропорційна інтенсивності конкуренції. У світовій та вітчизняній

антимонопольній практиці для визначення рівня монополізації ринку використовують три метода:

1) індекс Харфіндела-Хіршмана:

$$IXX = \sum Чр_i^2, \quad (1)$$

де $Чр_i$ – частка кожного підприємства на ринку певного виду товару, розрахована у вигляді коефіцієнта;

i – індекс виробника, який знаходиться на території товарного ринку.

Якщо $IXX < 0,10$, ринок вважається висококонкурентним; якщо значення коефіцієнта знаходиться в межах $0,10 < IXX < 0,18$, ринок потенційно конкурентний; якщо $IXX > 0,18$, ринок є концентрованим.

2) коефіцієнт ринкової конкуренції для трьох суб'єктів господарювання (КР – 3) з найбільшими ринковими частками

$$КР-3 = (O_{max1} + O_{max2} + O_{max3}) / O_{тр} \quad (2)$$

де O_{max1} , O_{max2} , O_{max3} – обсяги реалізації товару трьох підприємств з найбільшими частками ринку;

$O_{тр}$ – обсяг реалізації всіма підприємствами на ринку.

Відповідно з встановленими значеннями КР – 3 виділяють наступні рівні концентрації ринку: $КР – 3 > 70\%$ - ринок висококонцентрований, конкурентність обмежена; $45\% < КР – 3 < 70\%$ - ринок в міру концентрований або потенційно конкурентний; $КР – 3 < 45\%$ - ринок неконцентрований та висококонкурентний.

3) метод розрахунку частки фірми на ринку.

За індексом Харфіндела-Хіршмана з 1997-1998 рр. [2] по 2001-2002 рр. ринок послуг по зберіганню зерна є висококонкурентним, коефіцієнт був менший за нормативне значення 0,10, проте намітилась тенденція до його зростання: з 0,0274 і 0,0418 відповідно в 1997 та 1998 роках до 0,0523 й 0,0548 в 2001 та 2002 роках.

Проте за коефіцієнтом ринкової конкуренції (КР – 3) з потенційно конкурентного та висококонцентрованого (59,9 % та 72,0 %) в 1997 та 1998 роках [2] він перетворився у неконцентрований, висококонкурентний (23,8 % та 26,1 %) в 2001 та 2002 роках.

Необхідно відмітити, що фактори конкуренції на ринку послуг ХПП мають певні особливості. По-перше, існує “товар-замінник”, тобто сільськогосподарські підприємства шукають можливості зберігання й очищення зерна на власних потужностях. Вони вважають тарифи на приймання, очищення й зберігання високими, причому різниця між максимальним й мінімальним значеннями досить велика: на прийманні вона складає 2,45 грн. за 1 т, або 82 % від мінімального тарифу; на очищенні – 2,81 грн. за 1 т, або в 2,2 рази більше; на зберіганні – 1,40 грн. за 1 т, або на 34 % більше.

По-друге, географічне розташування ХПП. Протягом багатьох десятиліть продуманно й планомірно створювалась мережа заготівельних підприємств з метою приймання зернових культур, які закуповувались державою у сільгоспвиробників. Нині практично в кожному районі області є хлібозаготівельне підприємство, а в деяких не одне, проте знизилась частка товарного зерна, що до них надходить. Тому будувати нові на теперішній час недоцільно.

Отже, проведені дослідження сучасного стану ринку хлібоприймальних підприємств Одеської області дозволяють зробити висновки, що подальший розвиток цих підприємств можливий при використанні конкурентних стратегій відповідно до їх фактичної позиції на конкурентній карті, а саме зниження собівартості послуг, сегментування ринку, впровадження інновацій, орієнтація на потреби ринку; розширення ринкової частки можна досягти за умов регулювання тарифів на свої послуги та ведення маркетингової діяльності, а також удосконалення сучасного стану матеріально-технічної бази хлібозаготівельних підприємств.

Література

1. Борщевський П.П., Князев С.І. Основні напрями розвитку борошномельно-круп'яної і комбікормової промисловості України // Економіка АПК. – 2001.- №5.– С.36-47
2. Лазарева Е.В., Кузнецова И.А. Уровень конкуренции на рынке услуг хлебоприемных предприятий региона // Хранение и переработка зерна. – 2000.- №8. – С.3-7